

c) La planificació lingüística

UN NOU MODEL LINGÜÍSTIC PER A EUROPA

Miquel RENTU I TRESSERRAS

Director general de Política Lingüística
de la Generalitat de Catalunya

LA CRISI DEL MODEL LINGÜÍSTIC EUROPEU

Europa és un territori molt complex des del punt de vista d'una realitat lingüística que es compon de més de 50 situacions clarament diferenciades i això només en el si dels estats membres de la CE.

Aquesta diversitat és reconeguda gairebé universalment com un dels valors més atractius d'Europa i com una de les característiques que en són l'essència mateixa i que la distingeixen en el món. En els seus orígens com a països moderns, els estats europeus actuals varen estimular la democràcia: el dret dels ciutadans a participar en el govern del seu país i la fixació de drets uniformes per a tots els ciutadans (ensenyament, sanitat, serveis públics) sense discriminació de cap tipus. En canvi, la majoria dels països, en tant que estats, han conegut almenys en el passat una història d'uniformització cultural i lingüística derivada del mateix nacionalisme que portà al concepte d'estat-nació.

Ara bé, té la CE una política que garanteixi que aquest mosaic de llengües i de comunitats que tanta admiració suscita no s'empobreixi? En algun sentit i d'una manera una mica desarticulada, podem dir que sí com a deducció de diverses accions endegades: la declaració sobre les llengües oficials i de treball, la creació d'un cos de traductors intèrprets, els serveis terminològics, les disposicions del Tribunal Europeu de Justícia, el programa Lingua, els premis literaris i de traducció, la creació del Buró Europeu per a les Llengües Menys Difoses, etc.

La crisi del concepte de llengua oficial i de treball és particularment important: la CE va néixer amb quatre llengües oficials i actualment en

té nou. La despesa en matèria lingüística de la CE representa un percentatge important del pressupost global. Si Finlàndia i Suècia ingressessin a la CE, significaria això que caldria comptar amb 11 llengües oficials i de treball? Cap organisme internacional no en té tantes...¹

La fixació del nombre de llengües oficials de la CE és fruit de la suma de les visions nacionalistes de cada estat en el moment de negociar la seva admissió a la CE i no pas d'un raonament lògic que hagués hagut de preveure les conseqüències a llarg termini de l'augment dels estats membres.

L'aplicació d'aquest criteri en el sentit que les llengües d'estat monopolitzen el reconeixement lingüístic que atorga actualment la CE suposa un risc de separació en tant que nega la condició d'europèus a comunitats lingüístiques importants.

Si portéssim aquest fenomen a les seves últimes conseqüències, això constituiria, segons algunes persones, un element més d'estímul per als moviments separatistes al si dels estats membres: el reconeixement de l'eslovè no hauria estat possible si hom hagués hagut de negociar amb Iugoslàvia. En canvi, si apliquéssim el criteri vigent actualment a la CE, això seria possible atès que Eslovènia ja és un estat independent.

A la pràctica, aquest model és discriminatori. L'admissió de llengües al programa Lingua o de les obres als premis literaris es basa en criteris limitadors condicionats per la perspectiva dels estats que, molt sovint, no tenen en compte la seva realitat pluricultural. Això significa que s'aplica *de facto* i *de iure* una política de discriminació contra milions d'europèus que parlen llengües que en són excloses.²

Aquest sentiment d'exclusió no només afecta les llengües catalogades com a menys difoses sinó també les mateixes comunitats de parlants que

1. «*Comparée avec l'une des 360 organisations internationales intergouvernementales qui existent actuellement (30 sont universelles, 50 intercontinentales et 280 régionales), la CE est celle qui dispose du plus grand nombre de langues officielles, bien que le nombre de ses Etats membres, comparé avec celui d'autres organisations, surtout universelles, soit restreint.*» Citat en el document A3-169/90 del Parlament Europeu (Informe Reding), pàg. 9-10.

2. En aquest sentit, cal tenir en compte les observacions següents: «*Many obstacles of a practical and subjective nature have emerged which are likely to hamper the implementation of the LINGUA program in the individual EC states. Such obstacles are deeply rooted in the exclusively national identity of those nations the languages of which have assumed the role of languages of wider communication in the world. English and French in particular. A multiple identity —provided it works effectively— would most likely skip the traditional conflict of interests by distinguishing more between the subjective value of the national civilization and the practical needs of European intercommunication.*» COULMAS 1991: 110.

no per això deixen de ser comunitats profundament europees, contradient així les declaracions de principi del Parlament europeu.³

No és lògic que al mateix moment que es parla d'acostar als ciutadans la solució dels problemes i, en definitiva, l'Administració pública —la qual cosa està implícita en el principi de subsidiarietat—, un gran nombre de ciutadans europeus se sentin marginats poc o molt per la CE.

Cal que la CE sigui considerada com un organisme de servei als ciutadans i no com un reflex de la imatge que nombrosos ciutadans han tingut de l'Administració pública del seu estat en certs moments de la seva història: l'Administració pública que se serveix dels seus ciutadans o, segons aquesta concepció, dels seus «súbdits».

És, doncs, necessari superar aquesta visió condescendent, herència d'alguns estats membres, que tendeix a dividir el món lingüístic en llengües «importants» i «útils» i llengües «menys difoses» i «inútils». Aquesta necessitat parteix del fet que una mateixa llengua pot ser «important» en un estat (l'alemany a Alemanya, el danès a Dinamarca o el francès a França) i «menys difosa» en un estat veí (l'alemany a Alsàcia o al Tirol del Sud, el danès a Alemanya o el francès a la Vall d'Aosta). És important, doncs, que la CE estimuli i recolzi la cooperació transfrontera entre les comunitats lingüístiques dividides per fronteres estatals.

Aquesta política actual comporta greus contradiccions, fruit d'una voluntat limitadora i, en el fons, negadora de la realitat lingüística. Vegem-ne uns exemples particularment significatius:

- 1) Per què la traducció d'un llibre del català al danès pot ser finançada per la CE mentre que la inversa no és possible, encara que hi hagi més parlants de català que no pas de danès?
- 2) Per què hi ha recursos comunitaris per estudiar el luxemburguès a la Universitat i no per al bretó o el gal·lec (que tenen més parlants i estudiants universitaris que no pas el luxemburguès)?
- 3) Per què un occità pot arribar a guanyar el premi Nobel de Literatura mentre que la seva obra no seria acceptada al Premi Europeu de Literatura?

Els catalans són particularment sensibles a les mesures restrictives a pesar dels intents de justificació per raons «pràctiques». És precisament

3. «Le Parlement Européen, représentant des peuples de la Communauté, entend ainsi marquer son attachement à la diversité culturelle des peuples qui composent notre Europe, qui fait la force et l'orgueil de la Communauté.» Citat en el document A3-169/90 del Parlament Europeu (Informe Reding), pàg. 10.

per això que des de fa dotze anys estem duent a terme un procés institucional de planificació lingüística amb l'objectiu de recuperar la nostra llengua després de nombrosos anys d'opressió. Les institucions catalanes han pogut dedicar-s'hi a fons gràcies al reconeixement de la llengua catalana a l'article 3 de la Constitució espanyola de 1978 i a l'article 3 de l'Estatut d'autonomia de 1979.

Dins el marc de la nova era de comunicació mundial i de tecnologia punta, els problemes no tan sols afecten les llengües no oficials de la CE. Algunes llengües estatals comencen a sentir els efectes de la seva feblesa demogràfica en el conjunt de la CE. Així, per exemple, el grec, el danès i fins i tot el neerlandès són llengües que frenen el trasllat d'estudiants dins el marc del programa Erasmus. És també el cas de l'Estat espanyol, que tem no poder garantir la presència de la lletra «Ñ» en els teclats d'ordinador.

La Comissió de la CE, sensibilitzada per aquestes qüestions, ha donat preferència a aquestes llengües (el danès, el grec, el portuguès) en el moment de concedir beques i ajuts a la traducció d'obres literàries. En canvi, no hi ha incorporat les altres llengües.

LA DINÀMICA DIACRÒNICA EN ELS MARCS PLURILINGÜES

En el marc de les comunicacions entre locutors de llengua diferent, hi ha dues opcions possibles: bé que ambdues persones s'expressin en una tercera llengua, la qual cosa garanteix una comunicació d'igual a igual, o bé que una d'elles accedeixi (o es vegi obligada) a parlar la llengua de l'altra. Aquesta darrera opció ha estat l'opció tradicional en la majoria dels estats-nació.

Des del punt de vista de les institucions, l'ús de l'anglès com a *lingua franca* s'està imposant entre els no-anglòfons. La inhibició institucional de la Comissió respecte d'aquest tema seria molt contestada pels estats membres que tenen llengües anomenades «internacionals».

De fet, el bilingüisme no significa avui dia altra cosa que el domini de l'anglès? Les polítiques educatives dels estats membres estimulen el pluri/multilingüisme. Però si els estudiants només estudien una sola llengua estrangera, hi ha poques possibilitats que aquesta no sigui l'anglès (excepte a la Gran Bretanya).

És necessari, doncs, que els estudiants aprenguin com a mínim dues llengües (a més de la llengua oficial de l'Estat per als parlants d'altres llengües en els estats plurilingües). Amb vista a això, cal que la CE estimu-

li i doni suport al plurilingüisme europeu mitjançant un sistema educatiu plurilingüe en cada estat membre, sistema basat en el respecte de l'alteritat i de les diferents llengües i cultures. Caldria desenvolupar els articles 126 i 128 del Tractat de Maastricht (articles 126 i 128 reformats del Tractat de Roma), atès que la CE hi garanteix el respecte de la diversitat cultural i lingüística dels estats membres i el desenvolupament de la dimensió europea de l'educació mitjançant l'aprenentatge i la difusió de les diferents llengües parlades en els estats membres així com de la seva cultura i la seva història.

Les forces del mercat econòmic i el poder en general sempre tenen tendència a reduir el nombre de llengües utilitzades, la qual cosa ha estat confirmada nombroses vegades al llarg de la nostra història. Això significa que la CE i els estats membres no poden romandre neutres i han de dur a terme mesures de «discriminació positiva» a fi i efecte de garantir la supervivència de la riquesa del patrimoni lingüístic i cultural europeu.

De més a més, convé superar el model jeràrquic en el qual les llengües no oficials són tractades com a «llengües minoritzades» a través de recursos pressupostaris atribuïts pel Parlament europeu per tal d'estimular i mantenir una activitat de suport a aquestes llengües a través del Buró Europeu per a les Llengües Menys Difoses com a mitjà còmode per a tranquil·litzar les males consciències, mesures que, al cap i a la fi, no deixen de ser marginals.

Les llengües no es preserven al marge de l'evolució general de la societat. La creació i el manteniment actiu d'un equilibri tendint a garantir la supervivència de les comunitats lingüístiques territorials a Europa i, mitjançant això, al reforçament del mosaic cultural actual, passa obligatòriament per la transmissió de la llengua territorial de pares a fills en el marc del grup familiar. Els pares no transmeten una llengua si aquesta no té unes funcions concretes i útils. L'ús simbòlic d'una llengua i les mesures de caire institucional que no tenen en compte la realitat quotidiana dels parlants no en garanteixen la supervivència, ans al contrari.

UN NOU MODEL LINGÜÍSTIC PER A EUROPA

Ha arribat el moment de concretar la formulació d'una política lingüística europea per dues raons: en primer lloc, el Tractat de Maastricht atorga unes competències més àmplies a la CE de tal manera que aquesta tindrà una major incidència en la vida quotidiana dels ciutadans. Després, la diversitat lingüística europea comença a ser reconeguda, fins i tot per

part dels polítics dels estats que tradicionalment imposaven unes úniques llengües nacionals.

Els espais polítics monolingües estan desapareixent en benefici dels espais plurilingües. Alguns països europeus com ara Bèlgica, Suïssa o Finlàndia constitueixen un bon exemple de concreció d'una política lingüística respectuosa de les minories. És necessari prendre-les en consideració amb vista al nou model lingüístic que s'imposa per a Europa. Aquest nou model, tant pel que fa a la CE com als estats membres, ha de basar-se en el respecte estricte (quant a l'ús) de les llengües en el seu domini geogràfic (és a dir l'aplicació del principi de territorialitat) donant-los preferència respecte de les altres encara que aquestes (o potser per això) siguin llengües estatals.

De més a més, fóra pertinent combinar aquesta nova formulació amb el respecte als drets dels parlants de les altres llengües parlades en el mateix territori tant si es tracta d'una llengua estatal com d'altres llengües reconegudes. Qualsevol ciutadà tindria el dret d'adreçar-se en la seva llengua, directament o indirecta, a través de les delegacions de la CE en el seu estat, a qualsevol instància de la CE sense haver de presentar cap mena de traducció. Aquest ciutadà hauria de rebre una resposta personalitzada en la seva llengua.

Al cap i a la fi, aquesta proposició tindria com a objectiu que la CE adoptés com a criteri no ja distingir entre «llengües oficials» i «altres llengües», sinó distingir entre «llengües de treball» i «totes les altres llengües». Aquestes darreres serien totes reconegudes oficialment.

Quantes llengües de treball caldria preveure? Es podria adoptar la solució del Consell d'Europa que treballa quasi sempre amb dues llengües. En tot cas, mai no hi hauria més de quatre o cinc llengües. El *Diari Oficial de les Comunitats* s'editaria només en aquest nombre molt reduït de llengües. En canvi, els diaris oficials de cada estat membre o de cada govern regional n'editarien unes versions —potser resumides— en cada llengua autòctona mentre que les oficines de la Comissió disposarien de tota la documentació necessària per atendre el públic, també disponible en aquestes llengües autòctones.

Pel que fa a les reunions de comissió i de sessions plenàries de la CE, cal garantir que qualsevol funcionari, diputat europeu, etc., pugui expressar-s'hi en la seva llengua, havent notificat prèviament als serveis d'interpretació si parla una llengua que no sigui una de les llengües de treball, i que totes les intervencions siguin traduïdes cap a aquestes llengües. Aquesta mesura reduiria considerablement les despeses dels serveis lingüístics ja que aquests ja no utilitzarien més que un nombre limitat de llengües, a

la vegada que suposaria una generalització del plurilingüisme (almenys passiu) dels diputats i funcionaris europeus.⁴

Paral·lelament, i d'acord amb el criteri anterior de respecte al concepte de territorialitat, fóra pertinent iniciar uns programes lingüístics per a totes les llengües territorials en cada estat de la CE. És previsible que el cost econòmic i la complexitat burocràtica d'aquesta iniciativa siguin limitats.

Una política lingüística no pot reduir-se a un projecte cultural de la CE. La llengua és un factor que cal tenir en compte a l'hora de dissenyar els grans projectes industrials, turístics, comunicatius, etc., atesos els moviments de població i els desequilibris en matèria d'ofertes culturals que aquests poden provocar. És necessari, doncs, vertebrar dins el marc d'aquesta nova política lingüística un mecanisme que vetlli per les conseqüències culturals i lingüístiques que puguin derivar-se de qualsevol gran iniciativa de la CE. No és tan sols en els programes comunitaris relatius als aspectes lingüístics o culturals que la CE hauria de vetllar per la participació de totes les llengües europees. Són sobretot els aspectes lingüístics del funcionament del mercat cultural, mediàtic i econòmic en general els que decidiran el futur de les llengües europees. De les llengües menys difoses, evidentment, però també de les llengües que no tenen una gran difusió internacional.

La intervenció dels poders públics que organitzen el funcionament del mercat ha de garantir la plenitud funcional de cada llengua en el seu territori, a la vegada que la lliure circulació dels professionals, les mercaderies i els serveis. Europa necessita salvar aquests dos aspectes al mateix temps: cap d'ells, sense l'altre, no mereixeria la nostra vocació europeïsta.

En definitiva, és necessari que la CE pugui donar preferència a la defensa del seu patrimoni cultural i lingüístic —del seu patrimoni humà— enfront de les consideracions economicistes en el moment de prendre decisions sobre aquesta qüestió. Es tracta de vertebrar uns instruments equivalents als controls actuals en matèria d'urbanisme i d'ecologia: es tractaria de mesures d'«ecologia humana».

4. La despesa dels serveis d'interpretació i de traducció en recursos humans és tan elevada que això preocupa molt les institucions europees, tal com es dedueix del text següent: *«L'expérience quotidienne montre pourtant combien le travail est rendu plus complexe par l'application stricte du principe de multilinguisme: en particulier, pour ce qui est de l'interprétation, il n'est bien entendu pas possible que les interprètes d'une certaine langue d'une réunion donnée comprennent tous les autres huit langues.»* Citat en el document A3-169/90 del Parlament Europeu (Informe Reding), pàg. 10.

Aquest mecanisme de control de les conseqüències culturals i lingüístiques de les iniciatives comunitàries podria formar part de les funcions del Buró, que adquiriria així un paper molt important com a organisme consultiu de la CE amb vista a la formulació i al control d'aquesta política lingüística global i planificada que tindrà un doble objectiu: garantir la diversitat lingüística i la salut de les minories; i promoure l'aprenentatge de les llengües europees entre els ciutadans.

A la vegada, crec que fóra pertinent reforçar les relacions entre el Buró, mitjançant els seus comitès nacionals, i els organismes polítics i administratius oficials d'àmbit regional i nacional que es dediquen a la política lingüística en els diferents estats membres. D'aquesta manera, el Buró podria convertir-se en un fòrum que facilitaria els contactes no tan sols entre els organismes públics i els moviments i les organitzacions cívics, sinó també entre els diferents nivells d'aplicació de la política lingüística, la qual cosa només s'ha realitzat fins ara de manera molt esporàdica.